

Լուռ տառապողները՝ կանայք հանքարդյունաբերության սրտում

Հետազոտություն

2024

«Լուռ տառապողները՝ կանայք հանքարդյունաբերության սրտում» ծրագիրն
իրականացնում է «Հաջողակ կին» երիտասարդական ՀԿ-ն Հայաստանում Կանանց
Հիմնադրամի ֆինանսական աջակցությամբ

Բովանդակություն

Ներածություն	3
Մեթոդաբանություն	6
Հետազոտության արդյունքներ.....	8
Հանքարդյունաբերության ազդեցությունը կանանց առողջության վրա	8
Տնտեսական ազդեցությունը կանանց վրա	12
Բնապահպանական ազդեցությունը և հետևանքները կանանց վրա	15
Մոցիալական և համայնքային ազդեցությունը կանանց վրա	18
Հետազոտության մասնակիցների առաջարկներ.....	20
Եզրակացություն և առաջարկներ	23

Ներածություն

Հանքարդյունաբերությունը, լինելով շատ ազգային տնտեսությունների նշանակալի մասը, ունի հստակ գենդերային հետևանքներ, որոնք անհամաչափ կերպով ազդում են հանքարդյունաբերական համայնքներում ապրող կանանց վրա:

Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ կանանց հասանելիությունը հանքարդյունաբերության հետ կապված տնտեսական օգուտներին խիստ սահմանափակ է: Նույնիսկ երբ հանքարդյունաբերական գործունեությունը զգալի եկամուտ է բերում, կանայք հաճախ չեն կարողանում ուղղակիորեն օգտվել այդ ռեսուրսներից: Որոշ հեղինակներ կասկածի տակ են դնում միասնական տնային տնտեսությունների մասին ավանդական տնտեսական ենթադրությունները՝ նշելով, որ տղամարդկանց կողմից վերահսկվող ռեսուրսները պարտադիր չէ, որ հատկացվեն ընտանիքի բարեկեցությանը¹: Կանանց՝ տնտեսությունից դուրս մնալը հանգեցնում է ընտանիքի տղամարդկանցից կախվածության ավելացմանը և կանանց պոտենցիալ բացառմանը ինչպես ընտանեկան, այնպես էլ համայնքային որոշումների կայացման գործընթացներից²: Հանքարդյունաբերության բնապահպանական ազդեցությունը կարող է դիտարկվել որպես բնության և կանանց նկատմամբ միաժամանակյա շահագործում: Կանայք ավելի ուղղակիորեն են կապված բնական միջավայրի հետ՝ լինելով հիմնական սննդի և ջրի պատասխանատուները:

Գյուղատնտեսությամբ զբաղվելու հնարավորությունների անկումը կարող է դիտարկվել որպես կանանց տնտեսական ինքնորոշման և անկախության սահմանափակում, քանի որ ավանդաբար հողագործությունը եղել է կանանց տնտեսական գործունեության և սոցիալական կարևոր դերակատարման հիմնական ոլորտներից մեկը, որտեղ ունեցել են գրեթե բացառիկ իրավասություն՝ ապահովելով ընտանիքի պարենային անվտանգությունը, սոցիալական կապերի պահպանումը և համայնքային կենսակերպի շարունակականությունը: Կանանց հողից կտրումը ոչ միայն նվազեցնում է նրանց տնտեսական հնարավորությունները, այլև խորքային մակարդակով խաթարում է կանանց ավանդական սոցիալական դերերը և նրանց՝ որպես համայնքի կենսական նշանակության կրողների և պահպանողների էական դերը: Կանայք ստիպված են ավելի շատ ժամանակ և ջանք ներդնել հիմնական կարիքները՝ սնունդ և ջուր ապահովելու համար, ինչը կրճատում է այլ գործունեության համար հասանելի ժամանակը, ներառյալ երեխաների կրթությունը³:

Հանքարդյունաբերական գործունեության առողջական ազդեցությունները երևի թե ամենաքննարկված թեմաներից են, որոնք իրենց հետևանքն են ունենում բոլորի վրա, սակայն հատկապես առավել խոցելի դարձնելով կանանց և երեխաներին: Հետազոտությունները բացահայտել են բազմաթիվ առողջական խնդիրներ հանքարդյունաբերական համայնքներում: Այդ խնդիրներից են թունավոր նյութերի (մկնդեղ, կապար, կադմիում, պղինձ և սնդիկ) ազդեցությունը,

¹ Eftimie, A., Heller, K., Strongman, J., 2009. In: Gender Dimensions of the Extractive Industries: Mining for Equity. The World Bank

Jenkins, K., 2014. Women, mining and development: An emerging research agenda, *The Extractive Industries and Society*, 1 (2014)329-339

² Hill, C., Madden, C., & Collins, N., 2017. A guide to gender impact assessment for the extractive industries. Melbourne: Oxfam Australia. Retrieved from https://www.oxfam.org.au/wp-content/uploads/2017/04/2017-PA-01-Gender-impact-assessments-in-mining-report_FA_WEB.pdf.

մաշկային ցանի, գլխացավերի և շնչառական հիվանդությունների ավելացած դեպքերը⁴, վերարտադրողական առողջության խնդիրները, ներառյալ մեռելաձնություն, բնածին արատներ և վիժումներ⁵: Հանքարդյունաբերական շրջաններում թունավոր նյութերի ազդեցությունը բացի մեռելաձնությունից և բնածին արատներից, այս նյութերը հանգեցնում են հետևյալ բարդ և խորն այլ խնդիրների, ինչպիսիք են դաշտանային ցիկլի խանգարումներ՝ ներառյալ ոչ կանոնավոր և ցավոտ դաշտաններ, որոնք կարող են պայմանավորել անպտղություն և հորմոնալ խանգարումներ, վաղաժամ դաշտանի սկիզբ կամ դաշտանի ուշացում՝ էնդոկրին համակարգի խաթարման պատճառով: Այն կարող է ազդել արգանդի և ձվարանների քաղցկեղի ռիսկի զգալի աճ, վաղաժամ դաշտանադադար և հորմոնալ խանգարումներ, իմունային համակարգի թուլացում, որը մեծացնում է տարբեր վարակների և հիվանդությունների ընկալունակությունը՝ կապված թունավոր նյութերի քրոնիկ ազդեցության հետ:

Այս ազդեցությունները ցույց են տալիս, որ հանքարդյունաբերական թունավորումը խախտում է կանանց ֆիզիկական և հոգեկան առողջության ամբողջական համակարգը:

Կառավարման նշանակալի խնդիր է կանանց համակարգված բացառումը հանքարդյունաբերության հետ կապված որոշումների կայացման գործընթացներից: Բազմաթիվ ուսումնասիրություններ ընդգծում են, որ կանանց հաճախ անտեսում են համայնքային խորհրդակցություններում այնպիսի հարցերի շուրջ, ինչպիսիք են նախնական բանակցությունները հանքարդյունաբերական ընկերությունների հետ, հողօգտագործման համաձայնագրերը, փոխհատուցման պայմանավորվածություններ, օգուտների բաշխումը⁶:

Այս բացառումը ունի նաև էական հետևանքներ համայնքի զարգացման համար, քանի որ հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ կանայք հակված են առաջնահերթություն տալ կայուն, երկարաժամկետ ծրագրերին, որոնք կենտրոնացած են սննդի, առողջության, կրթության և կարողությունների զարգացման վրա, մինչդեռ տղամարդիկ հաճախ նախընտրում են կարճաժամկետ ենթակառուցվածքային ծրագրեր⁷:

Ընդհանուր առմամբ՝ գրականության ուսումնասիրությունը հստակ ցույց է տալիս, որ հանքարդյունաբերական գործունեությունը, ոչ պատշաճ կառավարման արդյունքում, համապարփակ բացասական ազդեցություններ կարող է ունենալ հանքարդյունաբերական համայնքներում ապրող կանանց վրա՝ ազդելով նրանց տնտեսական հնարավորությունների, առողջության, գենդերային դերերի և որոշումների կայացման վրա: Այս ազդեցությունները ուժեղանում են գոյություն ունեցող գենդերային անհավասարությունների և մշակութային նորմերի պատճառով, որոնք սահմանափակում են կանանց մասնակցությունը հանքարդյունաբերության

⁴ Valderrama, J. T., & Hudtohan, E. T., 2015. Impact of mining on health and wellbeing, International Seminar on the Socio-Economic and Environmental Impact of Mining, Sulawesi, Indonesia, 2015. Retrieved from <http://emilianohudtohan.com/impact-of-mining-on-health-and-wellbeing/>

Էկոլուր, 09.02.2023. «Քարաբերդ. աղքատություն ոսկու հետևում» տեսանյութ, հասանելի է՝ <https://cvmedia.am/page-1716--88->

⁵ Perks, R., 2012. How can public-private partnerships contribute to security and human rights policy and practice in extractive industries? A case study of the Democratic Republic of Congo (DRC). *Resources Policy*, 37(2), 251-260
Hinton, J. J., Veiga, M. M., & Beinhoff, C., 2003. Women and artisanal mining: Gender roles and the road ahead. In G. Hilson (Ed.), *The socioeconomic impacts of artisanal and small- scale mining in developing countries* (pp. 149-188).

⁶ Scheyvens R., & Lagisa, L., 1998. Women, disempowerment, and resistance: An analysis of logging and mining activities in the Pacific. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 19(1), 51-70

Byford, J., 2002. One day rich: Community perceptions of the impact of the Placer Dome gold mine, Misima Island, Papua New Guinea. In I. Macdonald and C. Rowland (Eds.), *Tunnel vision: Women, mining and communities*, (pp. 30-33) Oxfam Community Aid Abroad

Lahiri-Dutt, K., 2007. Roles and status of women in extractive industries in India: Making a place for gender-sensitive mining development. *Social Change*, 37(4), 37-64

⁷ Eftimie, A., Heller, K., Strongman, J., 2009. In: Gender Dimensions of the Extractive Industries: Mining for Equity. The World Bank

կառավարման և օգուտների բաշխման գործում: Սա վկայում է հանքարդյունաբերության քաղաքականության և կառավարման մեջ զենդերագայուն մոտեցումների կրիտիկական անհրաժեշտության մասին:

Այսպիսով՝ այս հետազոտության **նպատակն** է հասկանալ հանքարդյունաբերության արդյունքում առաջացած հնարավոր ռիսկերն ու խնդիրները հանքարդյունաբերության ազդակիր համայնքներում բնակվող կանանց կյանքի որակի վրա:

Հետազոտության **խնդիրներն** են՝

- ուսումնասիրել հանքարդյունաբերության արդյունքում առաջացած խնդիրները կանանց կյանքի վրա՝ կենտրոնանալով առողջության, սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի, շրջակա միջավայրի և սոցիալական ոլորտների վրա:
- ներկայացնել առաջարկներ ստացված արդյունքների հիման վրա:

Հայաստանի հանքարդյունաբերական իրականությունը՝ թվերի և մարդկային ճակատագրերի առումով, ցավալիորեն խոսում է մեր երկրի էկոլոգիական, սոցիալական և առողջապահական մարտահրավերների մասին: Ընդամենը 29,700 քառակուսի կիլոմետր տարածքում՝ ՀՀ գրանցված հանքերի թիվը 900 է, որոնցից 45-ը մետաղական հանքեր են⁸, որոնց մեծամասնությունը գտնվում են ՀՀ Լոռու և Սյունիքի մարզերում, որոնք ծնում են անդամալի հետևանքների սպառնալիք: Տազնապալի է հատկապես աղտոտման մակարդակը. հողում մկնդեղի պարունակությունը «նորմայից» մինչև 150 անգամ բարձր, կանանց և երեխաների օրգանիզմում՝ 15-20 անգամ գերազանցող չափաքանակներ⁹: Հայաստանի հանքարդյունաբերական իրականությունը՝ թվերի և մարդկային ճակատագրերի հատումով, ահեղորեն խոսում է մեր երկրի էկոլոգիական և առողջապահական մարտահրավերների մասին: Ընդամենը 29,700 քառակուսի կիլոմետր տարածքում՝ ավելի քան 670 հանքավայր, որից 30-ը գունավոր մետաղների, ծնում է անդամալի հետևանքների սպառնալիք:

Տազնապալի է հատկապես աղտոտման մակարդակը. հողում մկնդեղի պարունակությունը «նորմայից» մինչև 150 անգամ բարձր, կանանց և երեխաների օրգանիզմում՝ 15-20 անգամ գերազանցող չափաքանակներ: Այս թվերը չեն պարզապես վիճակագրություն, այլ՝ մարդկային կյանքի դատապարտություն:

Հանքարդյունաբերության անը՝ 23.9%, երեք անգամ արագ մշակող արդյունաբերությունից, ցույց է տալիս մեր տնտեսական առաջնահերթությունների կողմնորոշումը:

Հետազոտության թիրախային բնակավայրերը գտնվում են Լոռու մարզում և չորսն են՝ Ախթալա, Մեծ Այրում, Թեղուտ և Շնող:

⁸ Matouskova, K., Mach, V., Grechko V., et al., 2023. The Price of Gold. How gold mining affects pollution with heavy metals in Armenia

⁹ <https://arnika.org/en/publications/the-price-of-gold-how-gold-mining-affects-pollution-with-heavy-metals-in-armenia>

Մեթոդաբանություն

Հետազոտության համար կիրառվել է որակական մեթոդաբանական մոտեցումը: Տվյալների հավաքագրումն իրականացվել է ֆոկլուս խմբային քննարկման և առանցքային տեղեկատուների հետ հարցազրույցի մեթոդների միջոցով:

Ֆոկլուս խմբային քննարկումներ: Ֆոկլուս խմբային քննարկումներն իրականացվել են հետազոտության թիրախի բնակավայրերի կանանց հետ: Այս մեթոդը հնարավորություն է տվել խորքային ուսումնասիրել կանանց փորձառությունները, ընկալումները և դիրքորոշումները թեմայի վերաբերյալ:

Իրականացվել է յոթ ֆոկլուս խմբային քննարկում՝ երկուական Մեծ Այրում, Շնող և Թեղուտ բնակավայրերում, մեկը՝ Ախթալա բնակավայրում: Ամեն համայնքում քննարկումներից մեկն իրականացվել է 18-35 տարեկան կանանց հետ, իսկ մյուսը 36 և ավելի մեծ տարիքի կանանց հետ: Ընդհանուր, ֆոկլուս խմբային քննարկումներին մասնակցել է 50 կին:

Բնակավայրեր	Խմբեր	Քանակ
Ախթալա	36+	1
Մեծ Այրում	18-35	1
	36+	1
Շնող	18-35	1
	36+	1
Թեղուտ	18-35	1
	36+	1
	Ընդհանուր	8

Առանցքային տեղեկատուների հետ հարցազրույցներ: Իրականացնել են նաև հարցազրույցներ առանցքային տեղեկատուների՝ այդ համայնքներում գործունեություն ծավալող հասարակական կազմակերպությունների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների ներկայացուցիչների, ինչպես նաև թեմային առնչվող այլ անձանց հետ: Ընդհանուր իրականացվել է 6 հարցազրույց:

Առանցքային տեղեկատուներ	Հարցազրույցների քանակ
ՀԿ ներկայացուցիչներ	3
ՏԻՄ ներկայացուցիչներ	2
Այլ տեղեկատուներ	1
Ընդհանուր	6

Տվյալների հավաքում և վերլուծություն: Նախքան ֆոկլուս խմբային քննարկումները և հարցազրույցներն իրականացնելը մասնակիցներին ներկայացվել է հետազոտության նպատակը և ստացվել է ձայնագրության թույլտվություն: Ձայնագրությունները սղագրվել են՝ պահպանելով գաղտնիության բոլոր սկզբունքները: Որակական տվյալների համար իրականացվել է թեմատիկ վերլուծություն:

Հետազոտության սահմանափակումներ: Այս հետազոտության սահմանափակումը ֆոկլուս խմբերի քննարկումների համար մասնակիցների հավաքագրման խնդիրն էր, քանի որ որոշ կանայք վարանում էին ներգրավվել այս թեմայի շուրջ քննարկումներում: Հավաքագրման այս

մարտահրավերը կարող էր հանգեցնել հիմնականում այն կանանց մասնակցությանը, ովքեր ավելի հարմարավետ էին զգում այս խնդիրները քննարկելիս՝ պոտենցիալ բաց թողնելով այլ կանանց կարևոր տեսակետները:

Հետազոտության արդյունքներ

Հետազոտության հաջորդ բաժիններում ներկայացված են կանանց տեսանկյունից հանքարդյունաբերության ազդեցությունը առողջության, տնտեսական հնարավորությունների, շրջակա միջավայրի, սոցիալական կյանքի և որոշումների կայացման գործընթացների վրա:

Հանքարդյունաբերության ազդեցությունը կանանց առողջության վրա

Բոլոր ուսումնասիրված համայնքներում հանքարդյունաբերական գործունեության առավել նշանակալի մտահոգությունը առողջապահական հետևանքներն են, հատկապես կանանց և երեխաների համար, որոնք դիտարկվում են որպես առավել խոցելի խմբեր:

Վերարտադրողական առողջություն և մայրության հետ կապված մտահոգություններ

Առողջության հետ կապված ամենատագնապալի ազդեցություններից մեկը, որը հետևողականորեն նշվել է բոլոր համայնքներում, վերաբերում է կանանց վերարտադրողական առողջությանը: Հետազոտությանը մասնակցած կանայք և առանցքային տեղեկատուները հաղորդում են հղիության ընդհատման հաճախակի դեպքերի մասին, որը նրանք կապում են հանքարդյունաբերությունից առաջացած օդի աղտոտման հետ: Մտահոգությունը տարածվում է հղիությունից մինչև պտղի զարգացում և երեխաների առողջություն: Ըստ առանցքային տեղեկատուներից մեկի՝ հատկապես ուշագրավ է, երբ տեղի կանայք, երբ հղիանում են, *«իրենք բժշկին սեռը չեն հարցնում, իրենք հարցնում են, թե արդյո՞ք երեխան առողջ է»*: Սա արտացոլում է այս համայնքներում բնածին արատների և զարգացման խնդիրների վերաբերյալ խորը արմատավորված մտահոգությունը:

Կնոջ մարմնի վերաբերյալ հասարակական ընկալումները խորքային և բազմաշերտ են, որտեղ մարմինը դիտարկվում է որպես սոցիալական կառուցվածք՝ միաժամանակ լինելով իշխանության, վերահսկողության և նորմատիվ ակնկալիքների օբյեկտ: Հայրիշխանական համատեքստում կնոջ մարմինը ընկալվում է ոչ թե որպես անձի ինքնություն կենսական տարածք, այլ որպես ծնունդ տալու մեխանիզմ, այն դիտարկվում է այն պրիզմայով, թե որքանով է այն «պիտանի» ընտանիքի շարունակությանը: Կնոջ մարմնի «պիտանելիությունը» գնահատվում է ըստ արտաքին չափանիշների, այն ընկալվում է որպես հուզական և սեռային ռեսուրս և մշտական գնահատման ու դիտարկման ենթակա: Այս համատեքստում կնոջ մարմինը դադարում է լինել անձնական տարածք և վերածվում սոցիալական ակնկալիքների իրականացման միջոցի: Եւ նման մոտեցումները խորքային առումով սահմանափակում են կնոջ ինքնորոշումը, ստեղծում բազմաշերտ հարկադրանք եւ կնոջ մարմինը դարձնում են հանրային սեփականություն: Այս ամենից զատ կնոջ օրգանիզմի կառուցվածքային առանձնահատկություններն են խոցելի դարձնում կնոջը: Կնոջ մարմինը հանքարդյունաբերության թունավոր նյութերի նկատմամբ ավելի խոցելի է բազմաշերտ կենսաբանական առանձնահատկությունների պատճառով: Հորմոնալ համակարգի բարձր զգայունությունը, ճարպային հյուսվածքում թունավոր նյութերի կուտակման ունակությունը, վերարտադրողական համակարգի խոցելիությունը, իմունային պատասխանի փոփոխականությունը, բջջային մակարդակում տեղի ունեցող մուտագենները, հոգեֆիզիոլոգիական արձագեղունակությունը և հումորալ կարգավորման բարդ մեխանիզմները դարձնում են կնոջ օրգանիզմը ավելի զգայուն և ընկալունակ արտաքին թունավոր ներգործությունների նկատմամբ՝ ստեղծելով ավելի լուրջ և երկարաժամկետ առողջական ռիսկեր: Ստացվում է, որ հանքարդյունաբերական ազդակիր բնակավայրերում կանայք կրում են բազմակի հարված՝ որպես առավել խոցելի սոցիալական խումբ և որպես բնական միջավայրի հիմնական պահպանողներ, ինչը նրանց դարձնում է էկոլոգիական փոփոխությունների ամենազգայուն ցուցիչը:

«Կանանց օրգանիզմը շատ ավելի խոցելի է, նախ իր կառուցվածքի և առանձնահատկությունների առումով, մյուս կողմից, քանի որ կանայք իրենց կյանքի որոշակի փուլերում շատ պատասխանատու գործառնությո՞ւն են կատարում՝ վերարտադրողական ֆունկցիա»։ Մեջբերում առանցքային տեղեկատուի հետ հարցազրույցից

«Նաև հղիությունը կանայք սկսել են ավելի ծանր տանել, ավելի շատ են լինում դեպքեր երբ կորցնում էին երեխային կամ երեխան ծնվում է այլ հիվանդություններով»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

Վերարտադրողական առողջության խնդիրներից բացի հետազոտության մասնակիցները նաև հաղորդում են տարբեր քրոնիկ առողջական խնդիրների՝ արյան ճնշման խնդիրների, սրտի հետ կապված հիվանդությունների տարածվածության մասին։ Զաղցկեղի դեպքերը, հատկապես երեխաների շրջանում, նշվել են բոլոր համայնքներում։ Առողջական խնդիրները հատկապես առավել շատ են շեշտվել պոչամբարների մոտ գտնվող համայնքներում։ Այս համայնքների կանայք հաղորդել են ֆիզիկական թուլության և ավելի հաճախակի հիվանդությունների մասին՝ համեմատած իրենց ավելի երիտասարդ տարիների հետ, ինչը նրանք վերագրում են հանքարդյունաբերության հետ կապված աղտոտման շարունակական ազդեցությանը։ Մասնակիցները հետևողականորեն նշել են ընդհանուր թուլություն, գլխացավեր և շնչառական խնդիրներ։

Այնուամենայնիվ, կանանց մեծ մասը, քանի որ չեն անցել համապարփակ առողջապահական հետազոտություններ, զգուշավոր էին այս երևույթները միանշանակ կապել հանքարդյունաբերական գործունեության հետ։

«Բավականին շատացել են ուռուցքային հիվանդությունները, հատկապես՝ քաղցկեղը։ Շատ են նաև շնչառական խնդիրները»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

«Մարդիկ հաճախ զգում են ֆիզիկական թուլություն, գլխացավեր, շատ են նաև կան դիաբետիկ հիվանդություններով մարդիկ»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

Առողջապահական ենթակառուցվածքներ և հասանելիություն

Առողջապահական խնդիրներն ավելի են սրվում առողջապահական ենթակառուցվածքների և ծառայությունների էական բացերի պատճառով։ Իրավիճակը զգալիորեն տարբերվում է համայնքների միջև։ Մինչ բնակավայրերի մի մասը, օրինակ Շնողը, ունեն համեմատաբար լավ հագեցած ամբուլատորիա, բուժքույր և բժիշկ, այլ բնակավայրեր, օրինակ Մեծ Այրումը, չունեն նույնիսկ բազային բժշկական պայմաններ։ Առողջապահական ծառայությունների հասանելիության այս անհավասարությունը լրացուցիչ բեռ է ստեղծում կանանց համար, ովքեր հաճախ ստիպված են լինում մեկնել Ալավերդի հիմնական բժշկական ծառայությունների համար։

Առողջապահական ծառայությունների ֆինանսական խոչընդոտները ևս նշվել են հետազոտության մասնակիցների կողմից։ Ըստ նրանց՝ շատ ընտանիքներ չեն կարող իրենց թույլ տալ կանոնավոր առողջության ստուգումներ կամ անհրաժեշտ դեղորայք։ Այս իրավիճակը հատկապես դժվար է քրոնիկ հիվանդություններ ունեցող անդամներով կամ կանոնավոր բժշկական ուշադրության կարիք ունեցող երեխաներով ընտանիքների համար։

«Գյուղում ոչ մի ծառայություն չկա, չկա բուժկետ, չկա դեղատուն, բացարձակապես ոչինչ չկա։ Հիմնականում ստիպված ենք լինում գնալ կողքի գյուղ, սակայն այլ դեպքերում օգտվում ենք Ալավերդու կամ Այրում քաղաքների բժշկական կենտրոններից»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

«Համայնքում առկա է ամբուլատորիա, ունենք տեղական շատ լավ բժիշկ, ով միշտ աջակցում է։ Համայնքում կահավորված է ամբուլատորիան և վերջին տարիներին բարելավվել է առողջապահական ծառայությունների վիճակը»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

«Շատ հաճախ այդ ամենը առաջացնում է ֆինանսական բարդություններ, քանի որ ոչ բոլոր ունեն հնարավորություններ մուծելու հետազոտություն համար և մարդիկ ստիպված նախընտրում են մնալ հիվանդ»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

Կանխարգելիչ առողջապահություն և մշտադիտարկում

Համայնքներում բացահայտված կրիտիկական բացը համակարգված առողջապահական մշտադիտարկման և կանխարգելիչ խնամքի ծրագրերի բացակայությունն է։ Մինչ որոշ հանքարդյունաբերական ընկերություններ երբեմն կազմակերպում են առողջության գնումներ իրենց աշխատակիցների համար, չկա առողջապահական մշտադիտարկման համապարփակ համակարգ ամբողջ համայնքի համար, հատկապես կանանց և երեխաների համար, ովքեր կարող են տուժել շրջակա միջավայրի աղտոտումից, բայց անմիջականորեն չեն աշխատում հանքերում։ Կանանց կողմից նշված մեկ այլ խնդիր, որը կարող է սրել առողջական խնդիրները, վերաբերում է հիգիենայի և անվտանգության կանոններին տեղյակ չլինելուն և դրանց չհետևելուն։ Ինչպես նշվել է, օրինակ, հաճախ են լինում դեպքեր, երբ հանքից վերադառնալուց հետո տղամարդիկ չեն փոխում իրենց հագուստը և շփվում են երեխաների, ընտանիքի այլ անդամների հետ՝ նրանց վտանգելով հնարավոր լրացուցիչ ռիսկի։

Առանցքային տեղեկատվությունների հետ հարցազրույցները բացահայտում են, որ այս համայնքներում երբևէ չի իրականացվել պետական մակարդակով առողջության վրա ազդեցության գնահատում, չնայած առողջապահական ռիսկերի հստակ ապացույցներին։

«Մի քանի տարի առաջ Առողջապահության նախարարությունից պատասխանել էին, որ իրենք դիմել են Առողջապահության միջազգային կազմակերպության, որպեսզի մշակեն չափորոշիչներ երկու հանքարդյունաբերական և երկու ոչ արդյունաբերական համայնքների համեմատությունը գնահատելու համար, սակայն որևէ գործընթաց չսկսվեց»։ Մեջբերում առանցքային տեղեկատվի հետ հարցազրույցից

«Լավ կլիներ, եթե հանքը համայնքում աջակցեր, որ իրականացվեին առողջապահական ծրագրեր, անվնաս հետազոտություններ անեին, բոլորի համար, քանի որ նրանց գործունեությունը ազդում է բոլորիս առողջության վրա»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

Ստացվում է, որ առողջապահական ծրագրերը համայնքի առողջության պահպանման և բարելավման համար կենսական նշանակություն ունեն։ Եթե հանքը աջակցի այս ծրագրերին, դա կարող է նպաստել բնակիչների առողջության բարելավմանը։ Առողջապահական ծառայությունների մատչելիությունը, այդ թվում՝ անվնաս հետազոտությունները, կարող է օգնել վաղ փոփոխություն հայտնաբերել հիվանդությունները և նվազեցնել դրանց տարածումը։ Այսպիսով, հանքի, համայնքի, և առհասարակ պետական ծրագրերի աջակցությունն առողջապահական ծրագրերին ոչ միայն կնպաստի համայնքի ընդհանուր առողջությանն, այլև կստեղծի ավելի կայուն հարաբերություններ բոլոր կողմերի միջև, որն էլ կնպաստի ընդհանուր բարեկեցությանը։

Հոգեկան առողջություն և հոգեբանական ազդեցություն

Չնայած հետազոտության ընթացքում ուղղակիորեն քիչ է քննարկվել, սակայն պատասխաններից կարելի է նաև եզրակացություն անել մշտապես առողջապահական մտահոգություններով ապրելու հոգեբանական ազդեցության մասին՝ որպես նշանակալի խնդիր։ Հանքարդյունաբերության ազդեցությունը կանանց հոգեբանական առողջության վրա դրսևորվում է մի քանի հիմնական ուղղություններով՝ բոլորն էլ պայմանավորված կանանց առանձնահատուկ դերով ընտանիքում և համայնքում։ Կանայք, լինելով ընտանիքի առողջության հիմնական պահապանները և երեխաների խնամքի հիմնական պատասխանատուները, կրկնակի ծանրաբեռնվածություն են կրում։ Առաջին հերթին, նրանք ապրում են մշտական մտահոգություն երեխաների առողջության համար։ Հատկանշական է, որ այս մտահոգությունն ունի մի քանի մակարդակ՝ անմիջական սպառնալիքների վախ (օրինակ՝ աղտոտված օդի կամ ջրի ազդեցությունը) և երկարաժամկետ հետևանքների անհանգստություն (գենետիկական փոփոխություններ, քրոնիկ

հիվանդություններ): Այս երկակի մտահոգությունը ստեղծում է մշտական հոգեբանական լարվածություն: Երկրորդ կարևոր ասպեկտը կանանց զգացումն է, որ նրանք չեն կարողանում պաշտպանել իրենց երեխաներին: Այս անգործության զգացումը հատկապես ուժեղ է դրսևորվում, երբ նրանք տեսնում են երեխաների առողջական վիճակի վատթարացումը, բայց չեն կարողանում էական փոփոխություններ մտցնել իրավիճակում: Սա հանգեցնում է մեղքի զգացողության և ինքնագնահատականի նվազման: Երրորդ մակարդակում գտնվում է սոցիալական մեկուսացման խնդիրը: Կանայք, հաճախ կենտրոնանալով ընտանիքի առողջության խնդիրների վրա, աստիճանաբար կորցնում են սոցիալական կապերը: Եվ վրջապես, կանանց հոգեբանական վիճակի վրա ազդում է նաև ապագայի անորոշությունը: Նրանք մտահոգված են ոչ միայն անմիջական առողջական ռիսկերով, այլ նաև երկարաժամկետ հեռանկարում իրենց երեխաների ապագայով, համայնքի կայունությամբ և բնապահպանական փոփոխություններով: Այս բազմաշերտ անորոշությունը հանգեցնում է քրոնիկ տագնապայնության և դեպրեսիվ վիճակների զարգացման:

Այս հոգեբանական խնդիրները կարող են ունենալ համատարածություն, որը համայնքում վերածվում է լուրջ հանրային առողջապահական մարտահրավերի: Երբ համայնքի կանանց նկատելի մասը գտնվի քրոնիկ սթրեսի և տագնապի վիճակում, բնականաբար անմիջականորեն ազդեցություն կունենա ոչ միայն իրենց, այլև հաջորդ սերնդի առողջության վրա: Հատկապես մտահոգիչ է, այն որ մայրական սթրեսը և տագնապը գրեթե միշտ փոխանցվում են երեխաներին՝ ստեղծելով հոգեբանական խնդիրների միջսերնդային շղթա:

Ապագա հետևանքներ

Երկարաժամկետ առողջապահական հետևանքները մնում են այս համայնքների գլխավոր մտահոգությունը: Հատուկ անհանգստություն կա շրջակա միջավայրում ծանր մետաղների կուտակման և ապագա սերունդների վրա դրանց հնարավոր ազդեցության վերաբերյալ:

Իրավիճակը պահանջում է հրատապ ուշադրություն՝ հատուկ հանքարդյունաբերությունից տուժած համայնքների կանանց համար նախատեսված համապարփակ առողջապահական ծրագրերի մշակման ուղղությամբ: Սա պետք է ներառի կանոնավոր առողջապահական մշտադիտարկում, մասնագիտացված խնամքի բարելավված հասանելիություն և կանխարգելիչ առողջապահական ծրագրեր, որոնք կհասցեագրեն այս համայնքներում կանանց առջև ծառացած յուրահատուկ մարտահրավերները: Ինչպես հայտնի է ծանր մետաղների երկարատև ներգործությունը համայնքի առողջության վրա արտահայտվում է բազմաշերտ և կուտակային բնույթով: Այս մետաղները, կուտակվելով հողում, ջրում և սննդային շղթայում, աստիճանաբար թափանցում են մարդու օրգանիզմ և կարող են առաջացնել մի շարք առողջական խնդիրներ՝ սկսած իմունային համակարգի թուլացումից մինչև նյարդային համակարգի խանգարումներ: Հատկապես վտանգավոր է դրանց ազդեցությունը հղի կանանց և երեխաների վրա, քանի որ կարող են առաջացնել զարգացման խանգարումներ և գենետիկական փոփոխություններ, որոնք կարող են փոխանցվել հաջորդ սերունդներին: Նույնիսկ հանքարդյունաբերական գործունեության դադարեցումից հետո, ծանր մետաղները շարունակում են մնալ շրջակա միջավայրում՝ դանդաղ քայքայման պատճառով, ինչը նշանակում է, որ դրանց բացասական ազդեցությունը կարող է շարունակվել տասնամյակներ շարունակ՝ ազդելով մի քանի սերունդների առողջության վրա և ստեղծելով երկարաժամկետ հանրային առողջապահական մարտահրավեր համայնքի համար:

«Ծանր մետաղների ազդեցությունը արագ չի անհետանում, և դրանց ազդեցությունը կարող է հեռուն գնացող հետևանքներ ունենալ համայնքի առողջության համար»: Մեքսիկայի առանցքային տեղեկատվի հետ հարցազրույցից

Տնտեսական ազդեցությունը կանանց վրա

Զբաղվածության կառուցվածք և գենդերային անհավասարություններ

Հայաստանի հանքարդյունաբերության ոլորտում առկա են զբաղվածության նշանակալի գենդերային անհավասարություններ, որոնք խորապես ազդում են կանանց տնտեսական հնարավորությունների վրա: Համաձայն Վիճակագրական կոմիտեի 2022 թվականի տվյալների, կանայք կազմում են հանքարդյունաբերության ոլորտի աշխատուժի 6.5%-ը (12,200 աշխատողից 800-ը)¹⁰: Ավելին, գոյություն ունի աշխատավարձի զգալի տարբերություն, որտեղ տղամարդիկ վաստակում են 70.1%-ով ավելի քան կանայք այս ոլորտում (375,461 դրամ կանանց համար և 535,983 դրամ տղամարդկանց համար)¹¹, հավանաբար պայմանավորված իրականացվելիք աշխատանքների և դրանց բարդության տարբերությամբ:

Հանքարդյունաբերական գործունեության մեջ կանանց համար հասանելի զբաղվածության հնարավորությունները նկատելիորեն սահմանափակ են և գենդերային կարծրատիպերով պայմանավորված: Ուսումնասիրված համայնքներում կանայք հիմնականում ունեն օժանդակ դերեր, ինչպիսիք են ճաշարանի աշխատողները և մաքրողները: Օժանդակ պաշտոններում այս կենտրոնացումը ոչ միայն սահմանափակում է կանանց վաստակելու ներուժը, այլև ամրապնդում է գոյություն ունեցող գենդերային դերերը՝ կանայք զբաղեցնում են առավել ցածր և սպասարկող պաշտոններ: Եվ կանանց ներգրավվածությունը միայն մաքրության, սննդի պատրաստման և նմանատիպ «կանացի» համարվող աշխատանքներում վերարտադրում է գենդերային կարծրատիպերը և սահմանափակում է նրանց մասնագիտական զարգացման հնարավորությունները: Այս իրավիճակը ոչ միայն նպաստում է աշխատավարձերի անհավասարությանը, չէ՞ որ նման դիրքերը սովորաբար ցածր են վարձատրվում, այլև խոչընդոտում է կանանց մուտքը ոլորտի բարձր վարձատրվող և որոշումների կայացման դիրքեր: Ավելին, նման մասնագիտական սեգրեգացիան ամրապնդում է հանքարդյունաբերությունը որպես «տղամարդկանց ոլորտ» ընկալումը՝ անտեսելով կանանց ներուժը տեխնիկական, ինժեներական և ղեկավար դիրքերում:

«Կանայք ունենք, որ հանքի կոմունալում, ճաշարանում են աշխատում»: Մեքերում առանցքային տեղեկատվի հետ հարցազրույցից

«Կանանց համար ստեղծվել են նոր աշխատանքային հնարավորություններ, հենց հանքում, օրինակ՝ խոհապար, մաքրուհի և այլն»: Մեքերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

Ավանդական տնտեսական գործունեության փոխակերպում

Ըստ հետազոտության արդյունքների, հանքարդյունաբերությունը նաև ազդեցություն է ունեցել կանանց կողմից սովորաբար իրականացվող ավանդական տնտեսական գործունեության, մասնավորապես գյուղատնտեսության վրա: Տարբեր համայնքներում մասնակիցները հաղորդել են գյուղատնտեսական գործունեության նկատելի նվազման մասին, որը պատմականորեն կանանց համար ապահովել է զբաղվածություն և եկամտի աղբյուրներ: Մի շարք մասնակիցներ նշել են, որ իրենց գյուղատնտեսական արտադրանքն ավելի ու ավելի դժվար է վաճառել՝ հանքարդյունաբերական գործունեությունից աղտոտման վերաբերյալ մտահոգությունների պատճառով: Մասնակիցներից մեկը պատմել է իր պատմությունը, որ ստիպված է եղել հրաժարվել խոտաբույսերի թելի արտադրության բիզնեսից, երբ լաբորատոր թեստերը բացահայտել են ծանր մետաղների առկայություն այդ խոտաբույսերում: Մեկ այլ մասնակից էլ չի կարողանում զարգացնել իր չրերի արտադրությունը նույնանման պատճառով:

¹⁰ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, 2023. Աշխատանքի շուկան Հայաստանում. Զբաղվածություն, հասանելի է՝ https://armstat.am/file/article/lab_market_2023_4.2.pdf

¹¹ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, 2023. Հայաստանի կանայք և տղամարդիկ, հասանելի է՝ <https://armstat.am/file/article/gender-2023.pdf>

Համայնքներից մեկում բնակիչները նշել են, որ մարդիկ ավելի ու ավելի են նախընտրում հանքում աշխատանքը անասնապահության փոխարեն, չնայած տարածաշրջանի անասնապահության զգալի ներուժին: Այս անցումը ազդում է ոչ միայն ներկայիս եկամտի վրա, այլև ազդում է ավանդական գյուղատնտեսական գիտելիքների և հմտությունների պահպանման և փոխանցման վրա:

«Առաջ գոնե կարողանում էին զբաղվել գյուղատնտեսությամբ սակայն հիմա իրենք սպրանքը չեն գնում, քանի որ աղտոտված գոտուց է»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

«Ուզում էի զբաղվել խոտաբույսերից թեյերի պատրաստմամբ, խոտաբույսերը տարել եմ հետազոտության և պարզվել է, որ հարուստ են ծանր մետաղներով, ստիպված եմ եղել թողնել այդ գաղափարը»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

«Ավանդական եկամտի աղբյուրներ տուժել են, նախ արդեն այգեգործությունը մարդկանց ավելի քիչ է հետաքրքրում, բացի այդ արտադրանքը չեն կարողանում արտահանել աղտոտված լիճերու պատճառով»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

Նոր տնտեսական հնարավորություններ և մտահոգություններ

Չնայած այս մարտահրավերներին, որոշ կանայք գտել են հարմարվելու և նոր տնտեսական հնարավորություններ ստեղծելու ուղիներ: Մի շարք համայնքներում աճել է կանանց կողմից դեկավարվող փոքր բիզնեսների թիվը, հատկապես հրուշակեղենի, ձեռագործ իրերի և գեղեցկության ծառայությունների ոլորտներում: Մասնակիցներից ոմանք նշել են, որ ավելի շատ կանայք են դառնում անհատ ձեռներեցներ, ինչը վկայում է տնտեսական դերերի և հնարավորությունների աստիճանական փոփոխության մասին: Այս զբաղվածության շնորհիվ կանանց ներդրումը տնային տնտեսության եկամտին աճել է՝ երբեմն հավասարվելով կամ գերազանցելով տղամարդ ընտանիքի անդամներին:

Սակայն այս հնարավորությունները համընդհանուր հասանելի չեն հանքարդյունաբերությունից տուժած բոլոր համայնքներում: Օրինակ, Մեծ Այրումում կանայք հաղորդել են նոր տնտեսական հնարավորությունների բացակայության մասին, ինչը նաև ընդգծում է հանքարդյունաբերական գործունեությունից տնտեսական օգուտների անհավասար բաշխումը տարբեր համայնքների միջև:

«Հանքում գրեթե չկան աշխատատեղեր կանանց համար, իսկ հանքից դուրս մնում է միայն զբաղվել սեփական ձեռնարկատիրությամբ, ավելի հաճախ կանայք համայնքում զբաղվում են հրուշակագործությամբ կամ վարսահարդարությամբ»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

«Հանքում աշխատատեղերը ընդհանրապես հասանելի չեն իրենց համար և երբեք չեն լսել, որ կնոջ համար լինի հնարավորություն: Այլ աշխատատեղեր չկան, կանայք ուղղակի չեն աշխատում»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

Կանանց դրական տնտեսական փոփոխությունը ստեղծել է նաև նոր մարտահրավերներ, քանի որ կանայք շարունակում են կրել տնային տնտեսության պահպանման և երեխաների խնամքի հիմնական պատասխանատվությունը, ինչը հանգեցնում է վճարվող և չվճարվող աշխատանքի «կրկնակի բեռի»: Փոփոխությունը տարածվում է նաև ընտանեկան որոշումների կայացման դինամիկայի վրա: Մասնակիցներից ոմանք նշել են, որ եթե նախկինում տղամարդիկ բացասաբար էին վերաբերվում կանանց աշխատանքին, տնտեսական անհրաժեշտությունները փոխել են այս վերաբերմունքը՝ հանգեցնելով աշխատուժում կանանց մասնակցության ավելի մեծ ընդունման: Սակայն այս ընդունումը թվում է՝ ավելի շատ պայմանավորված է տնտեսական անհրաժեշտությամբ, քան գենդերային դերերի հիմնարար փոփոխություններով:

«Նախկինում տղամարդիկ այդքան էլ լավ չէին նայում կնոջ աշխատելուն, սակայն հիմա այդպես չէ, հիմա հասկանում են, որ առանց դրա չեն կարող ոչինչ անել»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

Ընդհանուր առմամբ, հանքարդյունաբերությունից կախված տնտեսությունը ստեղծում է հատուկ խոցելիություններ կանանց համար: Այն համայնքներում, որտեղ հանքարդյունաբերությունը հիմնական գործատուն է, կանայք ունեն սահմանափակ այլընտրանքային տարբերակներ, եթե նրանք չեն ցանկանում կամ չեն կարող աշխատել հանքարդյունաբերության հետ կապված պաշտոններում: Այս կախվածությունը հատկապես մտահոգիչ է՝ հաշվի առնելով հանքարդյունաբերական գործունեության սահմանափակ բնույթը: Իրավիճակը հատկապես անկայուն է այնպիսի համայնքներում, ինչպիսին է Մեծ Այրումը, որտեղ համայնքի քիչ թվով անդամներ են աշխատում հանքում, չնայած հանքարդյունաբերական գործունեության, հատկապես պոչամբարների, բնապահպանական բեռը կրելուն: Բացի այդ, մինչ որոշ համայնքներ հաղորդում են հիմնական ենթակառուցվածքների և ծառայությունների բարելավման մասին, մյուսները նշում են դրանց անկում: Նույն Մեծ Այրումում մասնակիցները հաղորդել են խանութների և այլ տնտեսական ենթակառուցվածքների փակման մասին, ինչը վկայում է տեղական տնտեսական հնարավորությունների կրճատման մասին: Այս օրինակներն ընդգծում են հանքարդյունաբերական տարածաշրջաններում տնտեսական օգուտների և բնապահպանական ծախսերի անհավասար բաշխման խնդիրները:

Տեղական տնտեսական հնարավորությունների կրճատումը և շրջակա միջավայրի վատթարացումն անմիջականորեն հանգեցնում են հատկապես երիտասարդ և աշխատունակ բնակչության արտագաղթի, ինչը խորացնում է գյուղական համայնքների խոցելիությունը: Հատկանշական է, որ առաջին հերթին արտագաղթում են տղամարդիկ՝ աշխատանք փնտրելու նպատակով, ինչի հետևանքով կանայք մնում են միայնակ՝ կրելով ընտանիքի հոգսերի ողջ ծանրությունը: Այս իրավիճակում կանայք ստիպված են միաժամանակ զբաղվել երեխաների խնամքով, տնային տնտեսությամբ, տարեցների խնամքով, ինչպես նաև փորձել գտնել եկամտի աղբյուրներ՝ սահմանափակ հնարավորությունների պայմաններում: Միգրացիայի արդյունքում թուլանում են նաև համայնքային սոցիալական կապերը և փոխօգնության ցանցերը, ինչը հատկապես ծանր է անդրադառնում միայնակ մնացած կանանց վրա, ովքեր կորցնում են սոցիալական աջակցության կարևոր աղբյուրները: Այս ամենը ոչ միայն ավելացնում է կանանց ֆիզիկական և հոգեբանական ծանրաբեռնվածությունը, այլև դարձնում է նրանց ավելի խոցելի՝ աղքատության, սոցիալական մեկուսացման և առողջական խնդիրների նկատմամբ:

«Աերջին տարիներին համայնքի վիճակը ավելի է վատանում, ավելի շատ մարդիկ են լքում, խանութները և այլ ենթակառուցվածքները փակվում են: Բսկ հանքը գրեթե դրական ազդեցություն չի ունեցել, քանի որ համայնքից շատ քչերն են աշխատում հանքում»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

«Մեծ Այրում գյուղն ունի մոտ 1000 հոգի, որտեղ կա պոչամբար, այս գյուղի կանայք բացառվում է, որ տնտեսական դրական ազդեցություն կունենան, գյուղի բնակիչներն անընդհատ բողոքում են առողջական խնդիրներից»: Մեջբերում առանցքային տեղեկատուի հետ հարցազրույցից

Հետազոտությունից բխող էական մտահոգություն է այդ համայնքների երկարաժամկետ տնտեսական կայունությունը: Հանքարդյունաբերությունից սերտ կախվածությունը ստեղծում է հատուկ խոցելիություններ այդ համայնքների բնակիչների և հատկապես կանանց համար, ովքեր հաճախ ունեն ավելի քիչ այլընտրանքային տնտեսական հնարավորություններ: Բազմաթիվ մասնակիցներ մտահոգություն են հայտնել իրենց համայնքների ապագայի վերաբերյալ հանքարդյունաբերական գործունեության դադարեցման դեպքում, ընդգծելով տնտեսական դիվերսիֆիկացիայի և այլընտրանքային զարգացման ռազմավարությունների անհրաժեշտությունը:

Բնականաբար, հանքարդյունաբերական համայնքների տնտեսական կայունությունը բարդ և բազմաշերտ մարտահրավեր է, որը պահանջում է համապարփակ և զգայուն մոտեցում: Տեղական տնտեսությունների՝ հանքարդյունաբերությանը սերտ կախվածությունը ստեղծում է զգալի խոցելիություն, հատկապես կանանց համար, ովքեր ավանդաբար ունեն սահմանափակ տնտեսական հնարավորություններ և այլընտրանքային զբաղվածության ուղիներ: Տնտեսական դիվերսիֆիկացիան կարող է լինել այս համայնքների կայուն զարգացման հիմնական բանալին: Դա

ենթադրում է տեղական տնտեսության դիմադրողականության ամրապնդում՝ ստեղծելով զբաղվածության և եկամտի տարբեր աղբյուրներ: Այս համատեքստում կարևոր է նպաստել փոքր ձեռնարկատիրությանը, խթանել տեղական արհեստների զարգացումը, աջակցել գյուղատնտեսական նոր մոտեցումներին և հետազոտել տուրիզմի հնարավորությունները: Կարևոր է ստեղծել աջակցության համապարփակ համակարգ, որը կնպաստի կանանց տնտեսական հզորացմանը և կնվազեցնի հանքարդյունաբերական համայնքների և բնակավայրերի խոցելիությունը:

«Երբ հանքը վերջանում է, մարդկանց այլընտրանք չի առաջարկվում»: Մեջբերում առանցքային տեղեկատվի հետ հարցազրույցից

Տնտեսական զարգացման առաջարկներ

Հանքարդյունաբերական գործունեություն ունեցող համայնքներում տնտեսական զարգացման համար հետազոտության մասնակիցները հետևողականորեն շեշտադրել են հետևյալի անհրաժեշտությունը.

- Հատկապես կանանց համար հասանելի այլընտրանքային տնտեսական ոլորտների զարգացում
- Կանանց ձեռներեցության նախաձեռնությունների աջակցություն
- Վերապատրաստման և կարողությունների զարգացման ծրագրեր, հիմնականում ձեռնարկատիրական հմտությունների զարգացում, ինչպես նշել են իրենք:
- Ներդրումներ այլընտրանքային արդյունաբերության մեջ, ինչպիսիք են ջերմոցային գյուղատնտեսությունը կամ թեթև արդյունաբերությունը

«Լավ կլիներ տեսնել այլընտրանքային զարգացման նյութեր, այդ թվում՝ փոքր ջերմոցային տնտեսություններ, կարի ֆաբրիկաներ, չրերի արտադրություն»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

«Հիանալի կլիներ, որ հենց հանքարդյունաբերող կազմակերպությունը աջակցեր այդ ձեռնակտեր կանանց»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

Ամփոփելով՝ հետազոտվող համայնքներում կանանց վրա հանքարդյունաբերության տնտեսական ազդեցությունները բացահայտում են հնարավորությունների և մարտահրավերների բարդ պատկեր: Մինչ հանքարդյունաբերական գործունեությունը որոշ դեպքերում բերել է տնային տնտեսությունների եկամուտների աճի, այն նաև ստեղծել է նոր խոցելիություններ և կախվածություններ: Իրավիճակը պահանջում է թիրախային միջամտություններ՝ կանանց համար ավելի արդար տնտեսական հնարավորություններ ապահովելու և ավելի դիմացկուն ու դիվերսիֆիկացված տեղական տնտեսություններ կառուցելու համար:

Բնապահպանական ազդեցությունը և հետևանքները կանանց վրա

Բնական միջավայրի փոխակերպում

Հանքարդյունաբերական համայնքների բնապահպանական փոխակերպումը հանքարդյունաբերական գործունեության առավել տեսանելի և անմիջական ազդեցություններից մեկն է: Հետազոտության թիրախ համայնքներում մասնակիցները նկարագրել են, թե ինչպես է իրենց բնությունը, որը բնութագրվում էր մաքուր ջրով, գետերով և հարուստ անտառային տարածքներով, փոխվել: Այս բնական լանդշաֆտների կորուստը էական ազդեցություն ունի համայնքի և կանանց վրա, որոնք ավանդաբար հենվում էին այս ռեսուրսների վրա՝ թե՛ տնային տնտեսության կարիքները հոգալու, թե՛ եկամուտ բերող գործունեության համար:

*«Թեղուտի անտառը յուրահատուկ էր, որտեղ մի քանի էնդեմիկ բուսատեսակներ կային»։ Մեջբերում
առանցքային տեղեկատուի հետ հարցազրույցից*

*«Հանքը խել է մեր այգիները, հետևաբար շատերը ուղղակի չունեն տարածք գյուղատնտեսությամբ
զբաղվելու համար»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան*

*«Գլխավոր փոփոխությունը անտառահատումներն են, որոնք արվել են հանքի կողմից, մեր հիանալի
բնությունը վերացվել է»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան*

Ջրային ռեսուրսների դեգրադացիա

Ջրային ռեսուրսների աղտոտումը ամենաժանր և տարածված բնապահպանական ազդեցություններից մեկն է բոլոր ուսումնասիրված համայնքներում։ Ջրի աղբյուրների աղտոտումը դրսևորվում է բազմաթիվ փոխկապակցված ձևերով, որոնք հատկապես ազդում են կանանց կյանքի վրա։ Խմելու ջրի որակը դարձել է նշանակալի մտահոգություն։ Մեծ Այրումի նման համայնքներում բնակիչները հայտնում են անորոշություն իրենց ջրի աղբյուրների անվտանգության վերաբերյալ, հատկապես այնտեղ, որտեղ ջրի երթուղիներն անցնում են հանքարդյունաբերական գործունեության մոտով։ Ջրի որոշ աղբյուրներ ամբողջովին ցամաքել են, մինչդեռ մյուսներում երևում են աղտոտվածության նշաններ։

Ռոռզման ջրի վրա ազդեցությունը հատկապես մարտահրավերային է եղել գյուղատնտեսական գործունեությամբ զբաղվող կանանց համար։ Ծնողի և Ախթալայի նման համայնքներում կանայք հաղորդում են, որ հանքի պոչանքները հաճախ աղտոտում են ռոռզման ջրերը, ստիպելով նրանց դժվար ընտրություն կատարել աղտոտված ջուրն իրենց այգիների համար օգտագործելու կամ այլընտրանքային ջրի աղբյուրներ փնտրելու միջև, հաճախ ստիպված լինելով խմելու ջրի օգտագործմանը ռոռզման նպատակով։

*«Մենք ստիպված ենք օգտագործել խմելու ջուր ռոռզման համար, քանի որ ռոռզման ջուրը աղտոտված
է հանքի թափոններով»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան*

*«Գիտենք, որ առաջ պոչանքը բաց էին թողում և լցնում էին գետերը, այնուհետև մարդիկ դա
օգտագործում էին, որպես ռոռզման ջուր»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան*

*«Հաջորդ փուլի վնասն այն է, որ ոչ միայն փոշին, աղմուկն են ավելանում, նաև պոչամբարն իր
թունավոր ջրահոսքերով, որը գրեթե չի մաքրվում և նստեցումից հետո աղտոտվում են գետերը և դա
մենք օգտագործում ենք ռոռզման համար»։ Մեջբերում առանցքային տեղեկատուի հետ հարցազրույցից*

Օդի որակի վատթարացում

Օդի որակի վատթարացումը ամենօրյա մարտահրավեր է ներկայացնում հանքարդյունաբերական համայնքների կանանց համար՝ ազդելով թե՛ նրանց առողջության, թե՛ տնային պարտականությունների վրա։ Մասնակիցները տարբեր համայնքներում հաղորդում են փոշու տեսանելի կուտակում չորացման համար փռված լվացքի վրա, պոչամբարների վրա ամպանման գոյացությունների առաջացում, համայնքի անդամների շրջանում շնչառական խնդիրների աճ, հատուկ մտահոգություններ երեխաների առողջության վրա ազդեցության վերաբերյալ։

*«Համայնք զարուց կարելի է նկատել ճանապարհների մոտ նստած դեղին փոշին, որը միանշանակ
փոսնգավոր է առողջության համար և տգեղացնում է համայնքը»։ Մեջբերում կանանց հետ
քննարկումից, 36+ տարեկան*

*«Հաճախ պոչամբարի վրա հավաքվում է ամպերանման սպիտակ զանգված, ինչը խոսում է օդի
աղտոտվածության մասին»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան*

Հողի աղտոտում և գյուղատնտեսական ազդեցություն

Հողի աղտոտվածությունը խորապես ազդել է կանանց ավանդական գյուղատնտեսական գործունեության վրա: Մենդի արտադրությունը գնալով ավելի դժվար է դարձել, կանայք հաղորդում են բերքատվության անկման և որոշակի բույսերի անեցման դժվարությունների մասին: Լարորատոր հետազոտությունները, որոնք հաստատել են տեղական անեցված մթերքի մեջ ծանր մետաղների բարձր մակարդակը, դժվար կամ անհնար են դարձրել գյուղատնտեսական արտադրանքի վաճառքը, ազդելով շատ կանանց եկամտի կարևոր աղբյուրի վրա: Ավանդական հավաքչական գործունեությունը, որը հաճախ իրականացվում էր կանանց կողմից, նույնպես կրճատվել է աղտոտման պատճառով: Ազդեցությունը տարածվում է նաև անասնապահության վրա: Կանայք մտահոգություն են հայտնում կենդանիների առողջության և մսի ու կաթնամթերքի անվտանգության վերաբերյալ, ինչն ազդում է թե՛ տնային տնտեսությունների պարենային անվտանգության, թե՛ ավանդաբար կանանց կողմից կառավարվող եկամտաբեր գործունեության վրա:

Նայելով դեպի ապագա, համայնքները զգալի մտահոգություն են հայտնում երկարաժամկետ բնապահպանական հետևանքների վերաբերյալ: Հողի որակի աստիճանական դեգրադացիան հարցեր է առաջացնում ապագա գյուղատնտեսական կենսունակության վերաբերյալ և նոր անվտանգության մտահոգություններ են առաջացնում ընտանիքների համար: Կանայք հաղորդում են, որ նույնիսկ եթե հանքարդյունաբերական գործունեությունը դադարի, կուտակված բնապահպանական վնասը կարող է խոչընդոտել ավանդական գյուղատնտեսական գործունեությանը վերադառնալը:

«Նաև չենք կարողանում վաճառել անեցրածը, և հենց գյուղացիներն էլ չեն առնում, քանի որ գիտեն աղտոտվածության մասին: Մեղը վաճառելուց էլ ենք դժվարանում, քանի որ դա նույնպես աղտոտված է»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

«Տեղական միսն էլ... քանի որ կենդանիները հաճախ ջուր են խմում պոչամբարից և այդ ծանր մետաղները անցնում են մսի և կաթնամթերքի մեջ»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

«Այդ տարածաշրջանի՝ հանքարդյունաբերության ազդակիր համայնքներից, գյուղատնտեսական արտադրանք շատերը աշխատում են մեծ ռիսկ կա, որ վերջիններս հագեցած լինեն ծանր մետաղներով»: Մեջբերում առանցքային տեղեկատուի հետ հարցազրույցից

Այս առումով իրավիճակը պահանջում է շրջակա միջավայրի կառավարման համապարփակ ռազմավարություններ, որոնք հատկապես հաշվի են առնում կանանց կարիքները և դերը համայնքի բնապահպանական կառավարման մեջ: Առանցքային առաջարկները ներառում են բնապահպանական կանոնավոր մշտադիտարկման համակարգերի ստեղծումը համայնքի մասնակցությամբ, թափոնների կառավարման պրակտիկայի բարելավումը, ջրի աղբյուրների պաշտպանությունը և վնասված տարածքների վերականգնման աջակցությունը: Բացի այդ, կա բնապահպանական կրթության և իրազեկման ծրագրերի հստակ անհրաժեշտություն, որոնք կարող են օգնել համայնքներին, հատկապես կանանց, ավելի լավ հասկանալ և արձագանքել բնապահպանական մարտահրավերներին:

«Ծառերը չորանում են, օդն է շատ աղտոտված... կցանակայինք ավելի մանրամասն ծանոթանալ հետազոտությունների օդի աղտոտվածության վերաբերյալ»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

Այսպիսով՝ հանքարդյունաբերական գործունեության բնապահպանական ազդեցությունները հատուկ մարտահրավերներ են ստեղծում այս համայնքների կանանց համար՝ ազդելով նրանց ավանդական դերերի, տնտեսական գործունեության և առօրյա պարտականությունների վրա: Իրավիճակը պահանջում է բնապահպանական կառավարման համապարփակ ռազմավարություններ, որոնք հաշվի են առնում կանանց հատուկ կարիքները և դերերը համայնքի բնապահպանական կառավարման մեջ:

Սոցիալական և համայնքային ազդեցությունը կանանց վրա

Ավելացած աշխատանքային պարտականություններ

Հանքարդյունաբերությունը զգալի ազդեցություն է ունեցել գենդերային ավանդական դերերի վրա, թեև ոչ միշտ ուղիղ ձևով: Ինչպես արդեն նշվել է, թեև կանանց դերերն ընդլայնվել են՝ ներառելով ֆորմալ զբաղվածության ավելի շատ հնարավորություններ, ավանդական տնային պարտականությունները չեն փոխվել համապատասխանաբար: Կանայք հաճախ բախվում են ավելացած բեռի, քան կա իրական դերային փոխակերպում, քանի որ պետք է հավասարակշռեն նոր տնտեսական պարտականությունները անփոփոխ տնային պարտականությունների հետ: Սա ստեղծել է մի իրավիճակ, երբ կանանց ընդհանուր աշխատանքային բեռն ավելացել է, նույնիսկ երբ նրանց տնտեսական հնարավորություններն ընդլայնվել են: Հանքարդյունաբերության հետևանքով առաջացած առողջական խնդիրները նույնպես ավելացնում են կանանց չվճարվող աշխատանքը, քանի որ ընտանիքի հիվանդ անդամների խնամքի հիմնական պատասխանատվությունը ընկնում է հենց նրանց ուսերին:

«Միևնույնն է տան մնացած հոգսերը մնում են կնոջ վրա, նաև դրանց հետ երեխաների խնամքը և կնոջ գործը ավելի է բարդացել»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

«Հանքարդյունաբերական ազդակիր համայնքներում կանայք և երեխաները համարվում են ամենախոցելի խմբերը, քանի որ երեխայի ամբողջ հոգսը ընկնում է կնոջ ուսերին: Իսկ երեխայի օրգանիզմը շատ նուրբ է և շատ շուտ է ընդունում բոլոր ազդեցությունները»: Մեջբերում առանցքային տեղեկատուի հետ հարցազրույցից

Որոշումների կայացում և կառավարում

Հետազոտությունն անդրադարձել է նաև հանքարդյունաբերության ազդակիր համայնքներում կանանց ներգրավվածնր որոշումների կայացման գործընթացում: Ինչպես ցույց են տալիս արդյունքները, կանանց ներգրավվածությունը հանքարդյունաբերությանն առնչվող որոշումների կայացման գործընթացներում շարունակում է մնալ նկատելիորեն սահմանափակված: Հետազոտությունը բացահայտում է համայնքի բնակիչների և հատկապես կանանց դուրսբերումը հանքարդյունաբերական գործունեությանը վերաբերող առանցքային քննարկումներից և որոշումներից: Որոշ կանայք նշել են, որ նույնիսկ երբ հանքարդյունաբերական գործունեության վերաբերյալ հանրային լսումներ են անցկացվում իրենց համայնքում, նրանք հազվադեպ են մասնակցում: Այս սահմանափակ մասնակցությունը բխում է ոչ միայն հետաքրքրության պակասից, այլ բարդ սոցիալական և կառուցվածքային խոչընդոտներից:

Շատ կանայք արտահայտել են հանքարդյունաբերությանն առնչվող խնդիրների մասին բարձրաձայնելու վախ՝ հետևանքների մտավախության պատճառով, հատկապես այն դեպքերում, երբ ընտանիքի արական սեռի անդամներն աշխատում են հանքերում: Հանրային դիրքորոշումը և կարծիքը նույնպես ներկայացնում են կանանց մասնակցության մեկ այլ նշանակալի խոչընդոտ: Ինչպես նշում են որոշ մասնակիցներ, կանայք, որոնք ակտիվորեն ներգրավվում են համայնքային խնդիրներում կամ բարձրաձայնում են հանքարդյունաբերությանն առնչվող մտահոգություններ, հաճախ բախվում են քննադատության: Համայնքի մտածելակերպը հակված է բացասաբար վերաբերվել այն կանանց, ովքեր փորձում են ստանձնել ավելի ակտիվ հասարակական դերեր:

Հետաքրքրական է, որ Թեղուտում մասնակիցները հիշել են, թե ինչպես նախկինում իրենց համայնքն ուներ կանանց խորհուրդ, որը հնարավորություն էր տալիս կանանց ավելի ակտիվ մասնակցություն ունենալ համայնքային որոշումներում: Սակայն ներկայումս կառույցը չի գործում:

«Քանի որ ՀՀ-ի հանքարդյունաբերական համայնքներում այրմանը բացակայում է, կանայք պատիվ դերակատարում ունեն հանրային կյանքում»: Մեջբերում առանցքային տեղեկատուի հետ հարցազրույցից

«Կա հասարակության մենթալիտետի խնդիր, հասարակությունը քննադատում է ակտիվ կանանց, որոնք փորձում են բարձրաձայնել իրենց խնդիրները»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

«Կանայք բավականին պատիվ են, ոչ բոլորը գիտեն իրենց իրավունքների մասին: Շատ կանայք չեն գնում հանրային լսումների, քննարկումների, քանի որ կողքից կարող են լինել դեպքեր, երբ քումենյաններ կթողնեն»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

«Նախկինում համայնքում եղել է կանանց խորհուրդ և իրավիճակը բավականին այլ է եղել, մարդիկ սովելի պահանջատեր են եղել»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

Հետազոտությունը նաև ցույց է տալիս, որ հանքարդյունաբերական ընկերությունների և տեղական իշխանությունների կողմից կազմակերպվող խորհրդակցական գործընթացները հաճախ չեն հաշվի առնում կանանց հատուկ կարիքներն ու մտահոգությունները: Տարբեր կանայք հաղորդել են, որ թեև հանքարդյունաբերական ընկերությունները երբեմն հանրային հանդիպումներ են անցկացնում, այս միջոցառումները ձևական բնույթի են և դրանց միայն տղամարդիկ են մասնակցում:

«Մի անգամ համայնքում հանրային լսում էին իրականացնում և հանքարդյունաբերող կողմը ասել է, որ չենք եկել ձեր կարծիքը լսելու, այլ ընդամենը կարգն է այսպես՝ անում ենք»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

Մասնակցության հնարավորություններին ֆիզիկական հասանելիությունը ներկայացնում է մեկ այլ խոչընդոտ: Մեծ Այրումում կանայք նշել են, թե ինչպես են հանրային լսումները հաճախ անցկացվում այլ բնակավայրերում, ինչը մասնակցությունը դարձնում է հատկապես դժվար՝ հաշվի առնելով հասարակական տրանսպորտի բացակայությունը: Այս ֆիզիկական խոչընդոտը խորանում է տնտեսական սահմանափակումներով, քանի որ շատ կանայք չեն կարող իրենց թույլ տալ այս հանդիպումներին մասնակցելու համար անհրաժեշտ ժամանակը կամ ռեսուրսները:

«Հանրային քննարկումները անց են կացվում Արավերդիում, հետևաբար չենք կարողանում մասնակցել, քանի որ նույնիսկ չունենք հանրային տրանսպորտ»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

«Ինչ էլ ասենք, մեզ լսող չի լինելու և մեր կարիքները ոչ մեկին հետաքրքիր չէ»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

«Բնակիչները չեն մասնակցում որոշումների կայացմանը, հատկապես հանքի հետ կապված, նախ և առաջ մասնակցելու համար պետք է անցնեն տասնյակ կիլոմետրեր և գնան Արավերդի, ինչը շատ բարդ է, հատկապես համայնքը չունի երթուղային, բացի այդ էլ վախենում են, որ իրենց ընտանիքի անդամներին կհեռացնեն աշխատանքից»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

Իրազեկվածության պակասը մեկ այլ կարևոր մարտահրավեր է: Կանայք շարունակաբար հաղորդել են, որ ունեն տեղեկության պակաս հանքարդյունաբերական գործունեությունից և դրա հնարավոր ազդեցություններից համայնքի առողջության և շրջակա միջավայրի վրա: Իրազեկվածության և տեղեկության պակասը ստեղծում են գիտելիքների էական բաց, որը հատկապես ազդում է կանանց՝ հանքարդյունաբերության ազդեցությունների մասին քննարկումներին իմաստալից մասնակցելու կարողության վրա:

«Մարդիկ իրազեկված չեն մասնակցության հետ կապված իրենց իրավունքներից, հանքարդյունաբերական գործունեությունից»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

Գեղերագրայուն խորհրդակցական մեխանիզմների բացակայությունը հանգեցրել է հանքարդյունաբերությանն առնչվող որոշումների, որոնք հաճախ անտեսում են կանանց հատուկ կարիքներն ու մտահոգությունները: Սա հատկապես ակնհայտ է այնպիսի ոլորտներում, ինչպիսիք

են բնապահպանական մշտադիտարկումը, առողջապահական ծառայությունները և համայնքային զարգացման ծրագրերը, որտեղ կանանց տեսակետները կարող էին արժեքավոր ներդրում ունենալ ավելի արդյունավետ և արդար լուծումների համար:

Այս մարտահրավերները հաղթահարելու համար առաջարկները ներառում են՝

- Հանքարդյունաբերությանն առնչվող քննարկումներում կանանց ներկայացուցչության մեխանիզմների ստեղծում
- Կանանց համար հասանելի տարածքների ստեղծում՝ իրենց մտահոգությունները բարձրաձայնելու համար
- Գենդերազգայուն խորհրդակցական գործընթացների մշակում, որոնք հաշվի են առնում կանանց հատուկ հանգամանքներն ու սահմանափակումները
- Հանքարդյունաբերությանն առնչվող հարցերի և որոշումների կայացման գործընթացներում մասնակցելու իրենց իրավունքների վերաբերյալ կանանց գիտելիքների բարելավմանն ուղղված կարողությունների զարգացման ծրագրերի իրականացում

Ամփոփելով՝ հետազոտության արդյունքներն ընդգծում են հանքարդյունաբերական գործունեությանն առնչվող կառավարման և որոշումների կայացման գործընթացներում կանանց մասնակցության կառուցվածքային և սոցիալական խոչընդոտները հաղթահարելու կարևորությունը: Առանց այս գործընթացներում կանանց իմաստալից ներգրավման, հանքարդյունաբերության ազդակիր համայնքներում իրականացնելու են լուծումներ, որոնք չեն անդրադառնալու իրենց բնակչության նշանակալի մասի կարիքներին և մտահոգություններին:

Հետազոտության մասնակիցների առաջարկներ

Հետազոտությունը բացահայտել է հանքարդյունաբերությունից ազդակիր համայնքների կանանց մի շարք առաջարկներ, որոնք արտացոլում են տեղական կարիքների և հնարավոր լուծումների նրանց ընկալումը:

Առողջապահական միջամտություններ

Ուսումնասիրված բոլոր համայնքների կանայք ընդգծել են առողջության համակողմանի մշտադիտարկման և բժշկական ծառայությունների բարելավման անհրաժեշտությունը: Նրանք շեշտել են առողջության պարբերական սրբինինգային ծրագրերի անհրաժեշտությունը՝ հատկապես կենտրոնանալով հանքարդյունաբերությունից ազդակիր տարածքներում կանանց և երեխաների հատուկ խնդիրների վրա: Կանայք ընդգծել են լավ հագեցված տեղական բժշկական հաստատությունների ստեղծման կարևորությունը, որոնք ի վիճակի կլինեն լուծել ինչպես առօրյա առողջապահական կարիքները, այնպես էլ հանքարդյունաբերության հետ կապված առողջական խնդիրները:

Շատ մասնակիցներ ընդգծել են մայրական և մանկական առողջապահական ծառայությունների հատուկ կարևորությունը՝ նշելով շրջակա միջավայրի աղտոտվածության նկատմամբ հղի կանանց և փոքր երեխաների բարձր խոցելիությունը:

Շտապ բժշկական ծառայությունները մեկ այլ կարևոր մտահոգություն են: Ավելի հեռավոր համայնքների կանայք նկարագրել են հրատապ բժշկական օգնության հասանելիության մարտահրավերները՝ առաջարկելով շտապ արձագանքման համակարգերի բարելավման և բժշկական արտակարգ իրավիճակների համար տրանսպորտային ավելի լավ տարբերակների անհրաժեշտությունը:

«Պետք է բոլորին հետազոտեն և տան հնարավորություններ, որպեսզի մարդիկ ստանան անհրաժեշտ բուժումներ: Այս ամենը պետք է լինի պետություն-հանք համագործակցության շրջանակներում, նրանք

Տնտեսական զարգացում

Տնտեսական զարգացման առումով կանայք շարունակաբար ընդգծել են զբաղվածության դիվերսիֆիկացման անհրաժեշտությունը։ Բոլոր համայնքների մասնակիցները արտահայտել են այլընտրանքային կենսամիջոցների զարգացման հանդեպ մեծ հետաքրքրություն, որոնք կարող են ապահովել կայուն եկամտի աղբյուրներ՝ միաժամանակ նվազեցնելով հանքարդյունաբերական գործունեությունից կախվածությունը։

Կանանց ձեռներեցության աջակցությունը առանցքային առաջնահերթություն է ներկայացվել։ Մի շարք համայնքների կանայք նկարագրել են պոտենցիալ բիզնես հնարավորություններ՝ սննդի վերամշակումից մինչև ձեռագործ իրեր, սակայն նշել են անհրաժեշտ աջակցող համակարգերի բացակայությունը, ներառյալ վարկերի հասանելիությունը, բիզնես դասընթացները և շուկայական կապերը։

Գյուղատնտեսական դիվերսիֆիկացիան նույնպես նշվել է որպես տնտեսական զարգացման կարևոր ուղի, թեև մասնակիցները նշել են շրջակա միջավայրի աղտոտվածության առաջացրած մարտահրավերները։ Կանայք առաջարկել են գյուղատնտեսության նորարարական մոտեցումների անհրաժեշտությունը, ներառյալ ջերմոցային մշակությունը և օրգանական գյուղատնտեսության մեթոդները, որոնք կարող են օգնել մեղմել բնապահպանական ռիսկերը՝ միաժամանակ ապահովելով տնտեսական հնարավորություններ։

«Կցանկանալիք փոխել հանքում համայնքի դերը, կցանկանալիք, որ համայնքում հանքը աջակցեր ներքին այլ ռեսուրսների և եկթակառուցվածքների զարգացմանը։ Ստեղծել այլ աշխատատեղեր, օրինակ՝ կարի գործարան, հրուշակեղենի պատրաստման կետեր և այլն»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

«Լավ կլիներ, եթե լինեին ծրագրեր, որոնք կաջակցեին կանանց բացահայտել իրենց ներուժը և աջակցել նրանց սկել զբաղվել սեփական բիզնեսներով»։ Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

«Օրինակ միջազգային պրակտիկայում ընդունված է, որ հանքարդյունաբերության ազդակիր համայնքներում զարգացնում են հիդրոպոնիկ ջերմատնային տնտեսություններ են ստեղծում, որոնք կարողանում են կարճ ժամանակում բարելավել տարածաշրջանում եկամուտների հնարավորությունները»։ Մեջբերում առանցքային տեղեկատուի հետ հարցազրույցից

Շրջակա միջավայրի պաշտպանություն

Բնապահպանական մտահոգությունները առանձնակի տեղ են գրավել հետազոտության մասնակիցների առաջարկներում։ Մասնակիցները կոչ են արել ստեղծել շրջակա միջավայրի մշտադիտարկման ավելի ուժեղ համակարգեր՝ հատկապես կենտրոնանալով օդի և ջրի որակի վրա։ Նրանք ընդգծել են բնապահպանական տվյալների թափանցիկ փոխանակման և մշտադիտարկման գործընթացներում համայնքի ներգրավման անհրաժեշտությունը։

Մասնակիցները հատկապես ընդգծել են հանքարդյունաբերական գործունեությունից առաջացող թափոնների կառավարման և դրա՝ ջրային ռեսուրսների վրա ազդեցության հետ կապված մտահոգությունները։ Նրանք առաջարկել են ջրի աղբյուրները պաշտպանելու ավելի ուժեղ միջոցներ, ներառյալ հանքարդյունաբերական թափոնների ավելի լավ պահպանումը և համայնքային ջրի աղբյուրներում ջրի որակի կանոնավոր ստուգումը։

Վնասված տարածքների վերականգնումը մեկ այլ առաջնահերթություն է, որտեղ մասնակիցները ընդգծել են հանքարդյունաբերությունից տուժած լանդշաֆտները վերականգնելու և գյուղատնտեսական հողերը հետագա դեգրադացիայից պաշտպանելու կոնկրետ ծրագրերի

անհրաժեշտությունը: Նրանք ընդգծել են ապագա սերունդների համար բնական ռեսուրսների պահպանման կարևորությունը:

«Կարծում եմ, որ հիմնական խնդրի՝ առողջության հետ կապված հարցերը մեղմելու համար պետք է հանքը փոխի գործելատեղը, աշխատի ավելի քիչ աղտոտել համայնքը, փակի պոչամբարը»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 18-35 տարեկան

«Գոնե տարին մեկ անգամ իրականացնի հանքարդյունաբերողը ազդակիր համայնքների կանանց համար հետազոտություն: Ոչ միայն ուղղակի հետազոտություն, այլ հետազոտություն այն ռիսկերի նկատմամբ, որոնք հանքարդյունաբերությունից են գալիս: Նույն ծանր մետաղների հայտնաբերումը»: Մեջբերում առանցքային տեղեկատուի հետ հարցազրույցից

Համայնքի հզորացում

Համայնքի հզորացման առաջարկները հիմնականում կենտրոնացած են եղել որոշումների կայացման գործընթացներում կանանց մասնակցության ընդլայնման վրա: Կանայք շեշտել են հանքարդյունաբերությանն առնչվող որոշումներում իրենց ձայնը լսելի դարձնելու մեխանիզմների անհրաժեշտությունը:

Մասնակիցները ընդգծել են հանքարդյունաբերական գործունեության և դրա ազդեցությունների մասին տեղեկության արդյուավետ փոխանակման անհրաժեշտությունը: Նրանք առաջարկել են կանոնավոր համայնքային հանդիպումներ, տեղեկատվության հասանելի ձևաչափեր և կանանց համար հատուկ ուղիներ՝ մտահոգություններ բարձրացնելու և համայնքային որոշումներին նպաստելու համար:

«Խնդիրները կարող են մեղմվել, եթե կանայք և ընդհանրապես բնակիչները սկսեն բարձրաձայնել իրենց իրավունքների և խնդիրների մասին»: Մեջբերում կանանց հետ քննարկումից, 36+ տարեկան

«Շատ կարևոր է, որպեսզի կանանց համար ստեղծվեն այլընտրանքային զարգացման հնարավորություններ, ինքնադրսևորման հնարավորություններ և ներգրավված լինեն առհասարակ համայնքային զարգացման գործընթացում»: Մեջբերում առանցքային տեղեկատուի հետ հարցազրույցից

Եզրակացություն և առաջարկներ

Այս հետազոտությունը նկարագրել է հանքարդյունաբերության բազմաշերտ ազդեցությունը կանանց կյանքի վրա՝ առողջապահական, տնտեսական, բնապահպանական և սոցիալական ոլորտներում:

Առողջապահական առումով հետազոտությունը վեր է հանել լուրջ մարտահրավերներ, հատկապես վերարտադրողական առողջության, քրոնիկ հիվանդությունների և երեխաների առողջության հետ կապված: Իրավիճակն ավելի է բարդանում առողջապահական ենթակառուցվածքների անբավարար զարգացման և համակարգված մշտադիտարկման բացակայության պատճառով:

Տնտեսական տեսանկյունից պատկերը երկակի է: Մի կողմից՝ հանքարդյունաբերությունը ստեղծել է որոշակի աշխատանքային հնարավորություններ, սակայն դրանք հիմնականում սահմանափակվում են ցածր վարձատրվող և օժանդակ դերերով: Միաժամանակ, ավանդական տնտեսական գործունեության, հատկապես գյուղատնտեսության վատթարացումը, նվազեցրել է կանանց եկամտի այլընտրանքային աղբյուրները:

Բնապահպանական ազդեցությունները խորապես փոխել են համայնքների կյանքը՝ ազդելով ջրի որակի, հողի բերրիության և օդի մաքրության վրա: Այս փոփոխությունները հատկապես ազդել են կանանց վրա՝ հաշվի առնելով նրանց ավանդական դերը ընտանիքի սննդի ապահովման և տնային տնտեսության կառավարման գործում:

Որոշումների կայացման գործընթացներում կանանց մասնակցությունը շարունակում է մնալ սահմանափակված՝ պայմանավորված ինչպես կառուցվածքային, այնպես էլ սոցիալ-մշակութային գործոններով: Կանայք հաճախ դուրս են մնում հանքարդյունաբերությանն առնչվող քննարկումներից, իսկ նրանց մտահոգությունները հազվադեպ են արտացոլվում քաղաքականության մեջ:

Հետազոտությունը վեր է հանում հանքարդյունաբերության ազդակիր համայնքներում գենդերազգայուն մոտեցումների ներդրման հրատապ անհրաժեշտությունը: Սա ներառում է առողջապահական ծառայությունների բարելավում, այլընտրանքային տնտեսական հնարավորությունների ստեղծում, բնապահպանական պաշտպանության ուժեղացում և որոշումների կայացման գործընթացներում կանանց իմաստալից մասնակցության ապահովում:

Հետազոտության արդյունքները հատկանշական են նրանով, որ կարևորում են բազմաչափ մոտեցումը համայնքային կայուն զարգացման գործում: Գենդերային հավասարության սկզբունքների լիարժեք ներառումը պահանջում է ոչ միայն ֆորմալ իրավահավասարություն, այլ՝ իրական հնարավորությունների ստեղծում կանանց համար՝ հաշվի առնելով նրանց յուրահատուկ փորձառությունները, մարտահրավերները և ներուժը: Համայնքի կայուն զարգացումը կարող է իրականություն դառնալ միայն այն դեպքում, երբ հավասարապես ներառվեն և արժևորվեն բոլոր անդամների՝ անկախ նրանց գենդերից, փորձառությունից և կարողություններից: Այս համատեքստում գենդերազգայուն մոտեցումը դառնում է ոչ թե պարզապես սկզբունք, այլ՝ զարգացման էական նախապայման, որը կնպաստի համայնքի համահավասար և արդար առաջընթացին:

Հիմնվելով հետազոտության արդյունքների վրա՝ ներկայացվում են հետևյալ առաջարկները.

Առողջապահական ոլորտում

- Ներդնել առողջության համակարգված մշտադիտարկման մեխանիզմներ՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով կանանց և երեխաների առողջության վրա հանքարդյունաբերության ազդեցությանը:
- Բարելավել տեղական առողջապահական հաստատությունների հագեցվածությունը՝ ապահովելով անհրաժեշտ սարքավորումներով և մասնագիտացված անձնակազմով:

- Մշակել և իրականացնել կանխարգելիչ առողջապահական ծրագրեր՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով վերարտադրողական առողջությանը:

Տնտեսական ոլորտում

- Մշակել և իրականացնել կանանց տնտեսական հզորացման ծրագրեր, ներառյալ մասնագիտական վերապատրաստումներ և բիզնես հմտությունների զարգացում:
- Ստեղծել ֆինանսական աջակցության մեխանիզմներ կանանց ձեռներեցության խթանման համար:
- Խրախուսել այլընտրանքային տնտեսական ոլորտների զարգացումը, ինչպիսիք են էկոլոգիապես մաքուր գյուղատնտեսությունը, արհեստագործությունը և թեթև արդյունաբերությունը:

Բնապահպանական ոլորտում

- Ներդրել են «Էկո-գենդերային աուդիտի» համակարգ: Հանքարդյունաբերող ընկերություններին պարտադրեն տարին երկու անգամ ներկայացնել հաշվետվություն իրենց գործունեության ազդեցության մասին հատկապես կանանց կյանքի որակի վրա:
- Ստեղծել անկախ մոնիթորինգի խմբեր՝ կանանց պարտադիր մասնակցությամբ:
- Ստեղծել «կանաչ տեխնոլոգիաների» հատուկ ֆոնդ: Հանքարդյունաբերող ընկերությունները պարտավորվեն իրենց շահույթից մինչև 5%-ը ներդնել էկոլոգիապես մաքուր տեխնոլոգիաների մեջ, ոչ թե բարի կամքի դրսևորմամբ մեկ տարի անեն, հաջորդ տարի՝ ոչ:
- Ստեղծել հատուկ «կանաչ գոտիներ» հանքերի շուրջ, որոնք կանխում են փոշու և թունավոր նյութերի տարածումը
- Պարտադիր ներառել կանանց ներգրավումը բնապահպանական ազդեցության գնահատման բոլոր փուլերում
- Խստացնել հանքարդյունաբերական թափոնների կառավարման վերահսկողությունը:
- Ստեղծել շրջակա միջավայրի որակի մշտադիտարկման թափանցիկ համակարգ՝ ապահովելով տվյալների հասանելիությունը համայնքի բնակիչների համար:
- Խստացնել հանքարդյունաբերական թափոնների կառավարման վերահսկողությունը:
- Մշակել և իրականացնել վնասված տարածքների վերականգնման ծրագրեր՝ համայնքի ակտիվ մասնակցությամբ:
- Ներդնել ջրային ռեսուրսների պաշտպանության արդյունավետ մեխանիզմներ:

Որոշումների կայացման գործընթացներում

- Ստեղծել կանանց ներկայացուցչական մարմիններ (օրինակ՝ կանանց խորհուրդներ) հանքարդյունաբերական համայնքներում, որոնք առաջ կքաշեն կանանց մտահոգությունները և լսելի կդարձնեն կանանց ձայնը:
- Ապահովել կանանց պարտադիր ներգրավվածությունը հանքարդյունաբերությանն առնչվող բոլոր խորհրդակցական գործընթացներում:
- Իրականացնել իրազեկման բարձրացման ծրագրեր իրավունքների և մասնակցության կարևորության վերաբերյալ:

Սոցիալական պաշտպանության ոլորտում

- Մշակել աջակցության հատուկ ծրագրեր հանքարդյունաբերությունից առավել խոցելի կանանց խմբերի համար:

- Չարգացնել սոցիալ-հոգեբանական աջակցության ծառայությունները:

Այս առաջարկների իրականացումը պահանջում է պետական մարմինների, հանքարդյունաբերական ընկերությունների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և քաղաքացիական հասարակության համակարգված ջանքեր: Միայն բոլոր շահագրգիռ կողմերի համագործակցությամբ հնարավոր կլինի հասնել հանքարդյունաբերության ոլորտում խոցելի խմբերի, ներառյալ կանանց և երեխաների իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության և զարգացման բարենպաստ պայմանների: